

Принципи використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України

Інна Босак *

* Аспірантка Національної академії СБУ, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8282-1977>, e-mail: inna.bosak@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.2.2024.10 УДК [005.336.4:343.98:343.32](477)

Надійшло 03.06.2024 / Рецензовано 03.06.2024 / Прийнято до друку 20.06.2024 /
Доступно онлайн 30.06.2024

Під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України сьогодні доволі активно використовують новітні досягнення науки й техніки, тому виникає потреба в більш раціональній організації процесу доказування та приверненні уваги науковців до проблем використання спеціальних знань на етапі досудового розслідування. Мета статті — визначити загальні принципи (засади) використання спеціальних знань на етапі досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України. Методологічне підґрунтя: загальнонаукові та спеціальні наукові методи пізнання. Розглянуто і схарактеризовано засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, визначено, що спеціальні знання під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України застосовують на підставі таких принципів: незалежності особи, яка має спеціальні знання; законності; верховенства права; комплексності дослідження; змагальності; об'єктивності; усебічності й повноти використання спеціальних знань; нерозголошення особою, яка застосовує спеціальні знання у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, даних досудового розслідування й оперативних відомостей; дотримання конституційних прав і свобод громадян, залучених до процесу досудового розслідування; дотримання особою, що має спеціальні знання, використання спеціальних знань винятково в межах своєї компетенції.

Ключові слова: спеціальні знання; принципи (засади) використання спеціальних знань; злочини проти основ національної безпеки України; особа, яка має спеціальні знання; судова експертиза; принципи кримінального провадження; досудове розслідування.

Постановка наукової проблеми

Із початком збройної агресії Російської Федерації проти України збільшилася кількість кримінальних правопорушень, передбачених розд. 1 Особливої частини Кримінального кодексу України ¹ (далі—ККУ^{України}),—злочинівпротиоснов національної безпеки України. В умовах широкомасштабного вторгнення доволі поширеними й особливо небезпечними стали кримінальні правопорушення, що

зазіхають на основи національної безпеки України (зокрема, державна зрада, колабораційна діяльність та ін.).

Як свідчить аналіз статистичної звітності, опублікованої на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора України ², за останні п'ять років кількість кримінальних проваджень, відкритих за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 109—114² ККУ^{України}, значно збільшилася, найбільше — 2022 року (див. далі.).

Статистика про зареєстровані за першим розділом Особливої частини ККУ^{України} кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	379	414	520	17422	6270
Кримінальні правопорушення, за якими особи отримали повідомлення про підозру	127	122	157	2158	2274
Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування яких зупинено відповідно до ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України	7	20	24	691	396
Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду	106	97	124	1196	1673
Кримінальні правопорушення, за якими провадження закрито	39	41	58	477	153
Кримінальні правопорушення, за якими на кінець звітного періоду рішення про закінчення або зупинення не прийнято	263	297	372	15511	4194

1 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.04.2024).

2 Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора України : офіц. сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 13.04.2024).

Розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України є складним процесом для представників органів досудового розслідування / суду. Зважаючи на практичний досвід, зазначимо, що вагому частину обставин кримінального провадження можна об'єктивно визначити лише шляхом проведення судових експертиз. Судові експерти мають спеціальні знання та спроможні зробити вагомий внесок у слідчу / судову діяльність із метою з'ясування обставин, важливих для кримінального провадження.

Коли в процесі розслідування кримінальних правопорушень активно використовують новітні досягнення науки й техніки, виникає потреба в більш раціональній організації процесу доказування та приверненні уваги науковців до проблем використання спеціальних знань на етапі досудового розслідування. Питання правового забезпечення використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування є невичерпним і потребує подальшого вдосконалення та розроблення.

Мета статті

Визначити загальні принципи (засади) використання спеціальних знань на етапі досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України.

Методи дослідження

Задля досягнення поставленої мети використано загальнонаукові (зокрема, діалектичний, аналіз, синтез, індукцію, дедукцію) та спеціальні наукові методи (формально-логічний, логіко-юридичний, системно-структурний), що сприяло змістовності й обґрунтованості наукових висновків.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Загальні особливості використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві вивчали Л. Ароцкер³, В. Гончаренко та І. Гора⁴, Н. Клименко⁵, Е. Сімакова-Єфремян⁶, К. Чаплинський⁷, В. Шепітько⁸, М. Щербаковський⁹,

- 3 Ароцкер Л. Е. Проблемы теории судебной экспертизы. *Проблемы социалистической законности на современном этапе коммунистического строительства* : кр. тез. докл. и науч. общ. республ. конф. (Харьков, 21–23.11.1978). Харьков, 1978. С. 250–253.
- 4 Спеціальні знання та форми їх використання в судочинстві / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка та І. В. Гори. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України. Експертизи в судочинстві України. Роз'яснення. Законодавство. Судова практика*. 2015. № 5–6. С. 6–17.
- 5 Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового пізнання. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 101–106.
- 6 Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.) : монографія / авт.-укл.: О. М. Ключев, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. / за ред. О. М. Ключева. Харків, 2018. 336 с.
- 7 Чаплинський К. О. Спеціальні знання як об'єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 323–329.
- 8 Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.
- 9 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с.

В. Юсупов¹⁰ та ін. Загальні теоретичні питання використання спеціальних знань на етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених розділом першим КК України, розглядали Т. Будко¹¹, І. Гора та В. Колесник¹², А. Іщенко¹³ та ін. Проте питання теоретичного аналізу принципів (засад) застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві потребує подальшого вивчення та вдосконалення.

Викладення основного матеріалу дослідження

Сучасний розвиток криміналістики та теорії судової експертизи, особливо їхніх прикладних аспектів, відбувається паралельно із взаємопроникненням знань і використанням передових методів інших наук у процесі реалізації завдань, що постають перед особами, які виявляють, розслідують та розкривають кримінальні правопорушення. Варто зауважити, що розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на основи національної безпеки України, неможливо уявити без використання науково-технічних досягнень і сучасних науково-технічних засобів, розроблених на їхній основі.

У чинному законодавстві України використовують термін «спеціальні знання», однак немає жодного нормативно-правового акта, який би унормовував це поняття.

У науці існують різні визначення поняття «спеціальні знання». На думку В. Шепітька, «спеціальні знання — це сукупність сучасних знань в окремій галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла»¹⁴.

А. Тимчишин¹⁵ звертає увагу на думку М. Щербаковського про те, що «спеціальні знання — це професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, здобуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях науки, техніки та інших суспільно корисних галузях людської діяльності, що використовуються разом з науково-технічними засобами при проведенні експертизи»¹⁶. Проте це визначення обмежує сферу використання спеціальних знань лише проведенням експертизи.

Є. Коваленко наголошує, що «поняття спеціальні знання не містить у собі знань юридичних, оскільки за своїм змістом для органів дізнання, слідства й суду вони хоча і є спеціальними, але становлять основу їх професійної діяльності з правильного вирішення правових

- 10 Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX — на початку XXI ст. (Історико-теоретичне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 564 с.
- 11 Будко Т. В. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на матеріалах кримінальних проваджень) : монографія. Київ, 2017. 92 с.
- 12 Гора І. В., Колесник В. А. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України : наук.-практ. посіб. Київ, 1999. 80 с.
- 13 Іщенко А. В., Марчук Р. П. Використання спеціальних знань у правоохоронній практиці: старі та нові проблеми. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2001. Вип. 3. С. 204—211.
- 14 Шепітько В. Ю. Криміналістика / Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) ; за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків, 2001. 560 с.
- 15 Тимчишин А. М. Спеціальні знання: поняття, зміст та суб'єкти використання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 299—302. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/79.pdf (дата звернення: 13.04.2024).
- 16 Щербаковський М. Г. Тактика проведення судових експертиз : лекція. Харків, 2004. 32 с.

питань у період провадження досудового слідства й судового розгляду у кримінальних справах»¹⁷.

Слушною є думка Б. Романюка, який вважає, що «спеціальними знаннями є сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла»¹⁸. Одночасно доцільність використання терміна «ремесло» у визначенні поняття спеціальних знань викликає сумніви, оскільки спеціальні знання «у галузі ремесла» під час проведення судової експертизи потрібні вкрай рідко.

Слушною вважаємо характеристику спеціальних знань О. Бондаренком як сукупності «знань у будь-якій сфері людської діяльності — науки, техніки, мистецтва, ремесла (крім правових знань дізнавача, слідчого, прокурора і судді), — набутих у результаті спеціальної підготовки або професійного досвіду, які використовуються для отримання доказової чи іншої інформації, необхідної для розкриття та розслідування злочинів»¹⁹.

У перекладі з латинської мови лексема «принцип» (*principium*) означає «основа, першоджерело». Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, принципом є:

«1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. <...> 2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. // Правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. <...> 3. Переконавання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці»²⁰.

Із філософських позицій категорію «принцип» розглядають у двох значеннях:

«як підстава, з якої слід виходити та якою необхідно керуватися у науковому пізнанні чи практичній діяльності;

як внутрішнє переконання людини, яке визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності»²¹.

У юридичній літературі «принципи права — це сформовані в процесі розвитку правосвідомості та природного права, закріплені в законах, міжнародних правових актах і правових позиціях Європейського суду з прав людини, основоположні морально-правові фундаментальні ідеї, які через свій зміст і цінності є фундаментом правничої стратегії, визначають доктринальну цінність правової системи, гармонізують всю систему правових норм, є першоджерелом окремих інститутів і норм права, надають глибокої

17 Коваленко Е. Г. Использование экспертных знаний в деятельности органов внутренних дел по предупреждению хищений социалистического имущества : учеб. пособ. Киев, 1990. 86 с.

18 Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 222 с.

19 Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 260 с.

20 Принцип / Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 1125. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F10 (дата звернення: 13.04.2024).

21 Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Харків, 2006. 432 с.

єдності регулятивним механізмам права, визначають особливості й доктринальні якості галузі права, дають юридичну базу для тлумачення конкретних норм і розв'язання суперечливих питань, сприяють правильному пізнанню та застосуванню норм права, є підґрунтям і вихідним положенням для подальшого розвитку правничої доктрини та законодавчих актів»²².

Погоджуємося із думкою А. Марушева, що «принципи використання спеціальних знань визначеними суб'єктами кримінального провадження збігаються передусім із нормами та принципами кримінального процесуального законодавства, являють собою найважливіші й визначальні правові положення, на яких ґрунтується кримінальний процес»²³.

Слід зазначити, що в криміналістичній літературі доволі докладно розглянуто принципи, на яких ґрунтується взаємодія органів досудового розслідування з експертними установами.

Так, В. Шепітько звертає увагу на те, що «взаємодія слідчого з іншими учасниками кримінального провадження повинна носити конкретний характер, ґрунтуватися на законі і правильному сполученні форм і методів роботи та здійснюватися з дотриманням таких принципів:

процесуальної самостійності слідчих і органів дізнання, невтручання в їх процесуальну діяльність;

додержання вимог законності;

самостійності співробітників оперативно-розшукових підрозділів, слідчих

і спеціалістів у виборі засобів при здійсненні узгоджених заходів;

поділу компетенції між учасниками взаємодії;

нерозголошення учасниками взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності;

узгодженості планування і виконання дій учасниками взаємодії, наявності обміну інформацією та ін.»²⁴.

Слушною є думка про те, що взаємодія слідчого з іншими підрозділами здійснюється на загальних і спеціальних засадах.

Водночас акцентуємо увагу на тому, що спеціальні засади взаємодії виокремлюють залежно від її суб'єктів, а от до загальних засад належать:

«відповідальність слідчого за швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, його самостійність у процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється;

дотримання засад кримінального провадження;

активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;

оптимальне використання сил і засобів;

забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування;

доцільність — взаємодія має бути лише у тих кримінальних провадженнях і в тих слідчих ситуаціях, які вимагають цієї взаємодії;

22 Тертишник В. М., Сачко О. В., Кошовий О. Г. Принципи права в інтегративній доктрині вдосконалення кримінального законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 66—70.

23 Марушев А. Д. Принципи застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 86. С. 139—144. DOI: 10.32837/apdr.v0i86.2424 (дата звернення: 13.04.2024).

24 Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. *Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідч. і дізнавач*. Київ, 2003. С. 194—195.

економічність — передбачає відносну простоту і вигідність взаємодії, що якнайкраще дозволить досягнути поставлених завдань;

тривалість — взаємодія повинна бути постійною, тобто безперервною, якщо вона стосується органів і підрозділів; конспіративність»²⁵.

Отже, аналіз наукової літератури із кримінального процесуального права та криміналістики дає змогу виокремити наведені далі принципи використання спеціальних знань на етапі досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України.

Принцип незалежності особи, яка має спеціальні знання

Принцип незалежності судового експерта закріплено в ч. 2 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України): «Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого»²⁶. Цей принцип слід розуміти як відсутність впливу будь-яких інших осіб на особу, яка має спеціальні знання, а також можливість цієї особи самостійно обирати засоби, методи й методики дослідження. Отже, судові експерти мають бути захищені законом від утручання відповідних служб або

міністерств у проведення експертизи, у підпорядкуванні яких перебувають державні спеціалізовані установи (науково-дослідні установи судових експертиз Мін'юсту України, експертні служби МВС України, СБУ тощо), від утручання з боку сторони обвинувачення, сторони захисту, суду й інших осіб, зацікавлених у результатах кримінального провадження. Варто зазначити, що, відповідно до Науково-практичного коментаря до Закону України «Про судову експертизу», «виконання керівником державної спеціалізованої установи організаційно-управлінських функцій щодо контролю якості експертного дослідження, передбаченого відомчими нормативними актами, не є втручанням у проведення експертизи»²⁷. Погоджуємося з думкою В. Шепітька, що «принцип незалежності судово-експертної діяльності не може бути реалізований без дотримання таких принципів як законність, об'єктивність і повнота дослідження»²⁸.

Принцип законності

Під законністю загалом розуміють точне та неухильне дотримання й імплементацію положень Конституції України, законів та інших відповідних їм правових актів усіма державними і недержавними установами й організаціями, посадовими особами, громадянами.

25 Абламський С. Є., Юхно О. О., Фоміна Т. Г. та ін. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Харків, 2019. 209 с.

26 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.04.2024).

27 Сегай М. Я., Форіс Ю. Б. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судову експертизу» / Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ, 2010. С. 379.

28 Шепітько М. В. Дотримання принципу незалежності судово-експертної діяльності в Україні. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річ. від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (Харків, 07–08.11.2017). Харків, 2017. С. 80–81. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13783/1/Shepitko_M_80-81.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

Принцип законності передбачає, що всі дії осіб, які мають спеціальні знання, повинні відповідати вимогам чинного законодавства. Так, у своїй роботі експерт повинен дотримувати процесуальних норм і методологічних вимог проведення експертизи (експертного дослідження). Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на основи національної безпеки України, з порушенням кримінального процесуального законодавства є недопустимим і призводить до відповідальності, обумовленої законом.

Принцип верховенства права

Принцип верховенства права закріплено у ст. 8 Конституції України²⁹. У ст. 8 КПК України³⁰ його розглянуто в контексті кримінального провадження як процесу та передбачено визнання людини, її прав і свобод найвищими цінностями, які визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 «*верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчуга та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо*»³¹. Суть цього принципу полягає в тому, що кожен, хто використовує спеціальні знання, має дотримувати не лише вимог

відповідного нормативного акта, а й зважати на його відповідність нормам права, які мають вищу юридичну силу.

Комплексність дослідження

Комплексність експертних досліджень відзначається, передусім, застосуванням сукупності різних спеціальних знань споріднених наук для розв'язання експертної задачі, яку неможливо розв'язати за допомогою знань будь-якої однієї науки; по-друге, паралельним або послідовним дослідженням різних властивостей одного або декількох об'єктів із метою розв'язання завдань самостійних експертиз. Як свідчить практика, під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України принцип комплексності застосовують не стільки для дослідження одного об'єкта, скільки для розв'язання питань, відповісти на які можна лише шляхом використання одночасно різних, суміжних галузей знань, проводячи спільне дослідження (комплексну експертизу).

Принцип змагальності

Відповідно до ч. 1 ст. 22 КПК України, «кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом»³². З огляду на те, що сучасне

29 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2024).

30 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.04.2024).

31 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : ріш. КС України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 за справою № 1-22/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 13.04.2024).

32 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.04.2024).

законодавство спрямоване на встановлення процесуальної рівноправності сторін, значну роль грає забезпечення балансу процесуальних можливостей цих сторін (учасників) щодо залучення особи, яка має спеціальні знання. Тож заради реалізації принципу змагальності сторонам кримінального провадження під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України необхідно призначати судові експертизи в різні державні спеціалізовані установи. Погоджуємося з Н. Клименко, що на практиці принцип змагальності реалізують за допомогою проведення експертиз в недержавних установах незалежними експертами. Такі експертизи здобули назву і статус незалежних (альтернативних) конкурентних експертиз³³. Проте під час розслідування зазначеної вище категорії кримінальних правопорушень участь недержавного (незалежного) експерта є неможливою, оскільки найчастіше під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України призначають криміналістичні експертизи, а проводити криміналістичні експертизи мають повноваження (відповідно до чинного законодавства) лише державні експертні установи.

Принцип об'єктивності, усебічності й повноти використання спеціальних знань

Принцип об'єктивності, усебічності й повноти використання спеціальних знань полягає в тому, що експерт описує та досліджує об'єкти в такому вигляді, у якому їх надали на дослідження; окрім того, експерт у своєму висновку зазначає всі властивості досліджуваних

об'єктів. Під час проведення дослідження особа, яка має спеціальні знання, повинна ретельно дослідити всі об'єкти, незалежно від їхньої кількості, а також застосувати всі можливі методи й засоби дослідження. Тож цей принцип сприяє неупередженому оцінюванню властивостей предметів і явищ на науковій та практичній підставах, що унеможливорює помилки або необґрунтовані судження.

Принцип нерозголошення особою, яка використовує спеціальні знання у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, даних досудового розслідування й оперативних відомостей

Таємниця є однією із загальних умов досудового розслідування, оскільки на цьому етапі кримінального процесу кримінальні правопорушники та пов'язані з ними особи не повинні знати жодних відомостей і меж поінформованості уповноваженої особи. Саме тому принцип нерозголошення особою, яка використовує спеціальні знання у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, даних досудового розслідування й оперативних відомостей є важливим для забезпечення конфіденційності та захисту інформації, що може мати значення для розслідування кримінальних правопорушень. Цей принцип передбачає, що особа, яка має спеціальні знання, під час проведення дослідження повинна дотримувати конфіденційності та не розголошувати відомостей, які вона отримала, третім особам без дозволу компетентних органів, оскільки витік такої інформації може негативно вплинути на перебіг розслідування.

33 Клименко Н. І. Закріплення у КПК України принципу змагальності й незалежності судових експертів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 19–23. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d0692005-4e9f-45c7-b85f-a36c97c37886/content> (дата звернення: 13.04.2024).

Принцип дотримання конституційних прав і свобод громадян, залучених до процесу досудового розслідування

У процесі використання спеціальних знань представник органу досудового розслідування повинен гарантувати захист законних прав і свобод громадян незалежно від їхнього процесуального статусу (обвинувачений, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їхні представники, свідок, спеціаліст, експерт тощо).

Принцип дотримання особою, яка має спеціальні знання, використання цих знань винятково в межах своєї компетенції

Компетенція судового експерта — це коло його повноважень, наданих експертіві процесуальним законом (процесуальна), і обсяг набутих ним спеціальних знань і навичок (спеціальна). Відповідно до чинного законодавства експертіві заборонено виходити за межі його компетенції, а також надавати правову оцінку матеріалам дослідження. В Україні дотримання цього принципу забезпечено правовим регулюванням діяльності слідчого та спеціаліста з боку керівників органів досудового розслідування, а також наглядом з боку прокурорів.

Висновки

Аналіз чинного вітчизняного законодавства (зокрема, КПК України, Закону України «Про судову експертизу» та інших нормативно-правових актів) свідчить про відсутність вичерпного переліку принципів (засад) використання спеціальних знань на етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема таких, що посягають на основи національної безпеки України.

Зважаючи на викладене вище, під час розслідування злочинів проти ос-

нов національної безпеки України потрібно дотримувати таких основних принципів використання спеціальних знань: незалежності особи, яка має спеціальні знання; законності; верховенства права; комплексності дослідження; змагальності; об'єктивності, усебічності та повноти використання спеціальних знань; нерозголошення особою, яка використовує спеціальні знання у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, даних досудового розслідування й оперативних відомостей; дотримання конституційних прав і свобод громадян, залучених до процесу досудового розслідування; використання особою, яка має спеціальні знання, таких спеціальних знань винятково в межах своєї компетенції.

Правильне розуміння, тлумачення й дотримання виокремлених принципів використання спеціальних знань названими суб'єктами є запорукою здійснення повного, неупередженого й ефективного розслідування злочинів проти основ національної безпеки України.

Principles of Specific Expertise Use in Investigation of Crimes Against Foundations of National Security of Ukraine

Inna Bosak

During investigation of crimes against foundations of national security of Ukraine today, latest achievements of science and technology are quite actively used, therefore there is a need for a more rational organization of the procedure of proof and drawing the attention of scientists to the issues of specific expertise use at the stage of pre-trial investigation. The purpose of this article is to determine the general principles of specific expertise use at the stage of pre-trial investigation of crimes against foundations of national security of Ukraine. Methodological background: general scientific and special scientific methods

of cognition. Principles of specific expertise use during investigation of criminal offenses are considered and characterized. In particular, it is determined that specific expertise is used during investigation of crimes against foundations of national security of Ukraine based on the following principles: independence of person who has special knowledge; legality; rule of law; research complexity; competitiveness; objectivity; comprehensiveness and completeness of specific expertise use; non-disclosure by a person who uses specific expertise while conducting investigative (search) actions, pre-trial investigation data and operational information; observance of constitutional rights and freedoms of citizens involved in pre-trial investigation procedure; compliance by person with specific expertise, specific expertise use exclusively within the limits of his competence.

Keywords: specific expertise; principles of specific expertise use; crimes against foundations of national security of Ukraine; person with specific expertise; forensic science; principles of criminal proceedings; pre-trial investigation.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Авторка зробила свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Авторка заявляє, що у неї відсутній конфлікт інтересів.

References

- Ablamskyi, S. Ye., Yukhno, O. O., Fomina, T. H. et al. (2019). *Vzaiemodiia slidchoho z inshymy orhanamy i pidrozdilamy pry rozkrytti ta rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen* [Interaction of the investigator with other bodies and units in the disclosure and investigation of criminal offenses] : navch. posib. Vyd. 2-he, dopov. i pererob. Kharkiv [in Ukrainian].
- Arocker, L. E. (1978). Problemy teorii sudebnoy ekspertizy [Problems of the theory of forensic examination]. *Problemy socialisticheskoy zakonnosti na sovremennom etape kommunisticheskogo stroitelstva* : kr. tez. dokl. i nauch. soobsh. respubl. konf. (Harkov, 21—23.11.1978). Harkov [in Russian].
- Bondarenko, O. O. (2004). *Protsesualnyi status obiznanykh osib ta yikh pravovidnosyny z diznavachem i slidchym u kryminalnomu sudochynstvi* [Procedural status of knowledgeable persons and their legal relations with the inquirer and investigator in criminal proceedings] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Budko, T. V. (2017). *Problemni pytannia sudovo-lingvistychnoi semantyko-tekstualnoi ekspertizy movlennia ta rekomendatsii shchodo yikh vyrishennia (na materialakh kryminalnykh provadzen)* [Problematic issues of forensic-linguistic semantic-textual examination of speech and recommendations for their solution (on content of criminal proceedings)] : monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Chaplynskyi, K. O. (2011). Spetsialni znannia yak ob'ekt kryminalistychnoho doslidzhennia [Survey as an object of forensic research]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2 [in Ukrainian].
- Hora, I. V., Kolesnyk, V. A. (1999). *Kryminalistychni ekspertizy ta doslidzhennia, shcho provodiatsia u systemi pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy* [Forensic examinations and researches conducted in the system of law enforcement agencies of Ukraine] : nauk.-prakt. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Ishchenko, A. V., Marchuk, R. P. (2001). *Vykorystannia spetsialnykh znan u pravo-*

- okhoronnii praktytsi: stari ta novi problemy [Specific expertise use in law enforcement practice: old and new issues]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. Vyp. 3 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2013). *Zahalna teoriia sudovoi ekspertolohii: poniattia i mistse v systemi naukovoho piznannia* [General theory of forensic science: the concept and place in the system of scientific knowledge]. *Zbirnyk naukovykh prats Iripinskoï finansovo-yurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*. Vyp. 2 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2013). *Zakriplennia u KPK Ukrainy pryntsyphu zmahalnosti y neza-lezhnosti sudovykh ekspertiv* [Consolidation of the principle of competitiveness and independence of forensic experts in the Criminal Procedural Code of Ukraine of Ukraine]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 1. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d0692005-4e9f-45c7-b85f-a36c97c37886/content> [in Ukrainian].
- Kovalenko, E. G. (1990). *Ispolzovanie ekspertnykh znanij v deyatel'nosti organov vnutrennih del po preduprezhdeniyu hishenij socialisticheskogo imushchestva* [Use of expert knowledge in the activities of the internal affairs bodies to prevent theft of socialist property] : ucheb. posob. Kiev [in Russian].
- Marushev, A. D. (2020). *Pryntsyphy zastosuvannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenni* [Principles of specific expertise application in criminal proceedings]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 86. DOI: 10.32837/apdp.v0i86.2424 [in Ukrainian].
- Panov M. I., Shepitko V. Yu., Konovalova V. O. ta in. (2003). *Nastilna knyha slidchoho* [Desktop book of the investigator] : nauk.-prakt. vyd. dlia slidchykh i diznavachiv / Kyiv [in Ukrainian].
- Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia* [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]/Ofis Heneralnoho prokurora Ukrainy : ofits. sait. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareiestrovani-kryminalni-pravoporushennia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
- Pryntsyp (2005) / *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Principle / Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv ; Irpin. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F10 [in Ukrainian].
- Romaniuk, B. V. (2002). *Suchasni teoretychni ta pravovi problemy vykorystannia spetsialnykh znan u dosudovomu slidstvi* [Modern theoretical and legal issues of specific expertise use in the pre-trial investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Sehai, M. Ya., Foris, Yu. B. (2010). *Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu» / Ekspertyzy u sudovii praktytsi* [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine: On Judicial Examination / Examinations in judicial practice] : nauk.-prakt. posib. 2-he vyd., pererob. i dopov. Kyiv [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M. H. (2004). *Taktyka provedennia sudovykh ekspertyz* [Tactics of forensic examinations] : lektsiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings] : monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shepitko, M. V. (2017). *Dotrymannia pryntsyphu nezalezhnosti sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini* [Compliance with the principle of independence of forensic expert activity in Ukraine]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzы ta kryminalistyky* : zb. mat-liv mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 100-rich. vid dnia narodzh. d-ra yuryd. nauk, prof., zasl. diiacha nauky i tekhniky Ukrainy M. V. Saltevs'koho (Kharkiv, 07–08.11.2017). Kharkiv. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13783/1/Shepitko_M_80-81.pdf [in Ukrainian].

- Shepitko, V. Yu. (2001). *Kryminalistyka / Entsyklopedychnyi slovnyk (ukrainsko-rosiyskyi i rosiisko-ukrainskyi)* [Criminalistics / Encyclopedic dictionary (Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian)] ; za red. akad. NAN Ukrainy V. Ya. Tatsiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu. (2014). Problemy vykorystannia spetsialnykh znan kriz pryzmu suchasnoho kryminalnoho sudochynstva v Ukraini [Problems of specific expertise use through the prism of modern criminal proceedings in Ukraine]. *Sudova ekspertyza*. № 1 [in Ukrainian].
- Spetsialni znannia ta formy yikh vykorystannia v sudochynstvi [Specific expertise and forms of their use in legal proceedings] (2015) / za zah. red. prof. V. H. Honcharenka ta I. V. Hory. *Biuletyn zakonodavstva i yurydychnoi praktyky Ukrainy. Ekspertyzy v sudochynstvi Ukrainy. Roziasnennia. Zakonodavstvo. Sudova praktyka*. № 5–6 [in Ukrainian].
- Stolitnii shliakh sudovoi ekspertyzy v Ukraini (1918–2018 rr.) [Centenary path of forensic examination in Ukraine (1918–2018)] (2018) : monohrafiia / avt.-ukl.: O. M. Kliuiev, O. P. Uhrovetskyi, E. B. Simakova-Yefremian ta in. / za red. O. M. Kliuieva. Kharkiv [in Ukrainian].
- Suchasnyi slovnyk iz suspilnykh nauk* [Modern dictionary of social sciences] (2006) / za red. O. H. Danyliana, M. I. Panova. Kharkiv [in Ukrainian].
- Tertyshnyk, V. M., Sachko, O. V., Koshovyi, O. H. (2018). Pryntsypy prava v intehrativnii doktryni vdoskonalennia kryminalnoho zakonodavstva [Principles of law in integrative doctrine of improving criminal legislation]. *Aktualni problemy vitchyznanoi yurysprudentsii*. № 3 [in Ukrainian].
- Tymchyshyn, A. M. (2018). Spetsialni znannia: poniattia, zmist ta subiekty vykorystannia [Specific expertise: concepts, content and subjects of use]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 2. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/79.pdf [in Ukrainian].
- Yusupov, V. V. (2018). *Kryminalistyka v Ukraini u XX – na pochatku XXI st. (Istoryko-teoretychne doslidzhennia)* [Criminalistics in Ukraine in the twentieth – early twenty-first centuries (Historical and theoretical research)] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].

Босак, І. (2024). Принципи використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (35). С. 146–158. DOI: [10.32353/khrife.2.2024.10](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2024.10).